

Na kraju valja naglasiti kako je knjiga *Znanost i svjetonazor* jedno od vrijednih interdisciplinarnih istraživanja jer daje pogled na obrazovne napore u prošlosti iz perspektive barem dviju znanosti, tj. povijesti i etnologije, a treba se usuditi reći i pedagogije, sociologije, politologije i mnogih drugih disciplina. Suzana Leček i Tihana Petrović Leš uspješno su pokazale u čemu je bila bit prosvjetne reforme u Banovini Hrvatskoj te su kroz svoju analizu revalorizirale njezine postulate i stavile je u sferu napora za modernijim obrazovanjem u narodnom duhu. Pritom su korišteni mnogi arhivski fondovi različitih provenijencija te tematski raznovrsna stručna literatura. Vrijednost ove knjige leži i u pokazivanju djelovanja mnogih zaslužnih, ali gotovo zaboravljenih osoba u pozadini ove reforme.

STIPICA GRGIĆ

Ivica ŠUTE, *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941.*, Srednja Europa, Zagreb 2010., 475 str.

U izdanju Srednje Europe sredinom 2010. objavljena je knjiga Ivice Šute *Slogom slobodi! Gospodarska sloga 1935-1941.* Ona je produkt višegodišnjeg bavljenja autora temom ove gospodarske organizacije, kao i temama ekonomske povijesti međuratnog razdoblja uopće. Dapače, knjiga je zapravo nastavak bavljenja ovom temom autora i nakon doktorata na temi *Gospodarske sloge* te stoga dopunjuje neka njegova prijašnja gledišta. *Gospodarska sloga* bila je privredna organizacija koja je pod zaštitom Hrvatske seljačke stranke djelovala relativno kratko, od 1935. do 1941., ali je za sobom ostavila veliki trag. Primarni su joj ciljevi rada bili pružanje praktične pomoći seljaštvu na terenu kroz svoje mnogobrojne i raznorodne akcije koje je autor dobro uočio, tematski i kronološki povezao te objasnio njihovu važnost.

Nakon pregleda sadržaja knjiga započinje "Uvodnim napomenama" u kojima je autor na nekoliko stranica objasnio vremenski okvir djelovanja ove organizacije te pojasnio kako se on odrazio na koncept same knjige. Sljedeće poglavlje nosi naslov "Historiografija o *Gospodarskoj slozi*. Izvori i literatura". U njemu je Šute ocrtao dosadašnju istraženost (ili, bolje rečeno, neistraženost) ove važne organizacije, ali dao i solidan širi pregled onoga što se dosad u Hrvatskoj i svijetu pisalo o seljačkim političko-gospodarskim pokretima na prostoru srednje i jugoistočne Europe. Što se tiče izvora, u knjizi se napominje kako je arhivska građa same *Gospodarske sloge* većinom uništena ili zagubljena, pa se autor morao služiti građom drugih arhivskih fondova koji su bili u doticaju s tim udruženjem. Trud oko prikupljanja korisnih informacija ocrtava se i u činjenici da je Šute kontaktirao rodbinu mnogih ("viših" ili "nižih") članova *Gospodarske sloge* te je putem njihovih osobnih obiteljskih kolekcija došao do mnogih važnih saznanja.

Jedno od većih poglavlja u knjizi nosi naziv "Društveno-gospodarski i politički preduvjeti osnivanja *Gospodarske sloge*". U njemu Šute opisuje socijalno-političko okruženje u kojem se rodila ideja o formiranju jednog ovakvog društva, vješto uočavajući ekonomska kretanja u svijetu koji se oporavljao od Velike ekonomske krize te kom-

binirajući ta saznanja s političko-gospodarskim idejama ili posebnostima ideologija među seljaštvom zemalja srednje i jugoistočne Europe. Autor pritom radi klasifikaciju među ideologijama seljačkih pokreta navedenih država i u njoj na kraju svrstava Jugoslaviju, po pogledima vođa seljačkih pokreta, u zemlje "trećeg puta", dakle one u kojima se nastoji razviti posebni obrazac gospodarskog djelovanja između kapitalizma i socijalizma. Ovo poglavlje završava kraćim opisima preteča Gospodarske sloge do 1929. godine, tj. gospodarskih organizacija i akcija koje su pod patronatom HSS-a djelovale do kraja doba parlamentarnog razvoja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Poglavlje "Osnutak Gospodarske sloge" bavi se zamršenim pitanjem kako i zašto 5. srpnja 1935. dolazi do osnutka ovog udruženja. Ovdje se jasno očitava poticaj vodstva političke stranke, ali se između redova uočava kako je ova organizacija brzo i djelotvorno zaživjela jer je HSS do 1935. prerastao okvire političke stranke i postao općenarodni pokret preko kojeg su se trebala riješiti sva političko-društveno-gospodarska pitanja hrvatskoga naroda. U ovoj glavi razrješava se i tko su bili prvi ljudi iza ideje o stvaranju jedne ovakve organizacije, koji su bili njezini znakovi identiteta (simboli) te se naglašava kako je pokret Gospodarske sloge bio spona koja je u ekonomskim pitanjima povezivala narod na terenu sa središnjicom stranke pod čijim krilom nastaje.

Peta glava "Organizacijska struktura" govori o ciljevima rada ove organizacije, o njezinu članstvu općenito, rukovodstvima koja su se mijenjala, prvotnom sjedištu, načinima komuniciranja među rukovodstvom i članstvom te mnogim drugim organizacijskim problemima s kojima se ona susrela. Veći dio poglavlja posvećen je prvotnim radnjama Sloge u prvoj godini postojanja. Među tim akcijama izdvajaju se one socijalno-karitativne, poput slanja pomoći u hrani tzv. pasivnim krajevima (Lika, Hrvatsko primorje, Dalmacija, Hercegovina) pogođenima glađu. U toj je akciji Gospodarska sloga uspjela iskoristiti novčane donacije hrvatskih iseljenika iz Sjeverne Amerike. Sloga se još više istaknula u organiziranju primanja djece iz istih sredina. Djeca su tijekom 1936. prebacivana na prehranu u hranom boljestojeće hrvatske krajeve i smještana u tamošnje obitelji. U isto vrijeme u siromašnijim krajevima kreće akcija za izgradnju hambara u kojima se trebalo čuvati zadružno sjeme pojedinih mjesta.

Najveće poglavlje "Sloga u pokretu" donosi nam prikaz konkretnog ekonomskog djelovanja Gospodarske sloge koji je ona ostvarivala od svojih početaka. Kako proizlazi i iz naziva udruženja, glavne su aktivnosti Gospodarske sloge bile ekonomske prirode i ticale su se širih narodnih slojeva, tj. seljaštva koje je proizvodilo, ali je bilo posebno ugroženo zbog raznih turbulencija na međunarodnom, a još više na lokalnim tržištima. Stoga je u ovom poglavlju dan kraći prikaz uzroka i posljedica mnogobrojnih koordiniranih ekonomskih akcija koje su trebale pomoći podizanju cijena seljačkih proizvoda na tržištu. Sloga se iskazala kroz akcije dizanja cijene stoke preko organiziranog nastupa seljaka na stočnim sajmovima te organiziranjem zajedničkog cijepjenja stoke koje je smanjivalo cijenu i suzbijalo bolesti blaga po selima, zatim u akcijama dizanja cijena poljoprivrednih proizvoda (žita i vina), podizanja cijena nadnica poljoprivrednih radnika, pružanja pomoći seljacima nastradalima u prirodnim nepogodama itd. Preko svojih povjerenika na terenu Sloga je ekonomski i idejno vodila te pomagala kolonizaciju (preseljenje stanovništva u plodnije krajeve), organizirala zajedničke (jeftinije) istupe čitavih sela prema elektrifikaciji koja je donosila i moderniju proizvodnju, ali i jačala higijenu. Kroz sve gospodarske akcije vidi se obrazac rada u kojem je hrvatsko seljaštvo, okupljeno oko jednog jakog gospodarskog udruženja

koje ih idejno i organizacijski pomaže, mirnim (gotovo gandijevskim) metodama blokade tržišta i nenasilja uspijevalo više-manje postupno poboljšavati svoj status. Uz to je Gospodarska sloga nastojala i korporativno intervenirati, pa je osnovala mljekarsku zadrugu preko koje je postupno preuzela monopol nad opskrbom Zagreba te drugih gradova mlijekom i mliječnim proizvodima.

Osmo poglavlje "Vrijeme postupnog afirmiranja (1937-1938)" govori o ciljevima Gospodarske sloge koja je rasla i postupno prerastala okvire zadruge. Skupštine ove organizacije, struktura članstva po regijama (kotarima), uključivanje žena u rad Sloge te širenje djelatnosti na neseljačku problematiku osnivanjem zadruge Sloga Hrvata Privrednika obilježili su ovo razdoblje afirmiranja. U ovom razdoblju shvaća se i potreba za boljom komunikacijom između zagrebačke središnjice i povjerenika po mjestima, kao i među samim povjerenicima unutar pojedinih regija, pa se organizira niz međusobnih sastanaka radi što boljeg upoznavanja sa stanjem na terenu te bolje koordinacije zajedničkih istupa.

Trendovi širenja utjecaja Sloge u razne društveno-upravne sfere opisuju se u poglavlju "Gospodarska sloga kao inicijator osnivanja srodnih organizacija i stručnih ustanova". Na političkoj razini ova su naginjanja vidljiva nakon općinskih izbora 1936. godine, poslije kojih je HSS došao na vlast u dobrom dijelu hrvatskih krajeva. Godine 1938. osniva se Zajednica upravnih općina, koja nastaje radi zajedničkih istupa organa lokalnih vlasti, a u nju su ušle sve općine u kojima je HSS bio na čelu. Gospodarska sloga nastavlja s radom te zbog bujanja članstva i potrebe za diversifikacijom rada postaje od 1937. savez raznih (partikularnih) zadruga čiji je broj narastao na gotovo dvije stotine do kraja 1939. godine. Osim nastavka akcija na poboljšanje života ljudi na selu širenjem raznih ekonomskih ideja i pomoći u njihovoj provedbi, Savez zadruga Gospodarske sloge počeo je i s nekim novim akcijama u lovstvu, mljekarstvu, stočarstvu, gradnji nasipa itd. Uza sve to pod okriljem središnjice nastaje Zavod za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva koji je nastojao analizirati i riješiti socioekonomske probleme seljaštva Jugoslavije. U lokalnim sredinama od kraja tridesetih godina niču domovi Gospodarske sloge koji su služili kao okupljališta članova, ali i kao sigurna spremišta za viškove seljačkih proizvoda. Kao impozantna građevina za dotad podstarsku organizaciju koja je prerasla svoje zamišljene okvire, sredinom 1939. svečano je u Zagrebu otvoren Dom Gospodarske sloge koji je najvećim dijelom izgrađen od članskih donacija u starom otpadu, krpama i papiru.

Deseto poglavlje "Gospodarska sloga u vrijeme Banovine Hrvatske" govori o kratkotrajnom razdoblju u kojem se Gospodarska sloga, zahvaljujući formiranju hrvatske autonomne vlasti unutar Jugoslavije, našla u novom okruženju. Njezina dotadašnja funkcija svojevrstne protuteže starim upravama zamijenjena je 1939. ulogom produžene ruke nove, narodne vlasti. Novi poredak donio je nove gospodarske izazove. S nekima od njih Sloga se bolje borila, kao s nastavkom poslova na opskrbi hranom pasivnih krajeva. Drugi izazovi ipak su se pokazali kao preveliki organizacijski zalogaj za Gospodarsku slogu, poput pokušaja monopoliziranja otkupa i distribucije pšenice i brašna za hrvatske krajeve. Uz to je Sloga bila osiromašena za neke dotad istaknute članove koji su zauzeli upravne funkcije pri novoj vlasti nakon sporazuma Cvetković-Maček. Zanimljivo je da su se i dalje javljale neke prepreke, poput ne baš uspješnog širenja djelatnosti Sloge na Srbiju ili Sloveniju koje su minirali lokalni organi tamošnjih banovina. U Banovini Hrvatskoj Sloga je nadalje uspjela osigurati oštar stav organa

vlasti prema špekulantima, preko samoosnovanog uvozno-izvoznog poduzeća GIM-PEX nastojala je poboljšati izvoznu bilancu hrvatskih krajeva. Uza sve to pod Sloginim okriljem od 1939. djeluje i njezin Liječnički odbor zadužen za medicinsko-prosvjetni, tj. higijenski rad.

Posljednje dvije glave, "Epilog" i "Zaključak", ukratko govore o tome što se dogodilo s Gospodarskom slogom nakon vojnog poraza monarhističke Jugoslavije i stvaranja NDH te daju rekapitulaciju ciljeva i ostvarenja ove organizacije u nepunih šest godina njezina postojanja. Pritom je zanimljivo spomenuti da iako Gospodarska sloga nakon 1941. više *de facto* ne djeluje, do njezina formalnog gašenja dolazi tek u siječnju 1949. godine.

Monografija *Slogom slobodi!* na svojih gotovo pet stotina stranica dobro je grafički opremljena. Tekstualni dio prati mnoštvo dosad manje poznatih fotografija i karata te mnoštvo preglednih tablica koje je autor sam načinio. Popis izvora i literature dobro je sistematiziran te posebno svjedoči o mnoštvu arhivskog gradiva i onodobne periodike koju je autor prošao tijekom izrade knjige. Indeksi na kraju knjige dobro su uređeni. U njima su odvojena osobna imena od kazala geografskih pojmova. Osim poneke rijetke tipografske ili pravopisne greške (najviše u fusnotama), autoru se ne može mnogo toga predbaciti u ovoj ukoričenoj verziji njegovog dugogodišnjeg istraživanja. Ovu monografiju na kraju moramo svrstavati u sferu povijesnog prikaza organiziranja i djelovanja jednog vrlo važnog, ali dosad malo istraživanog gospodarskog udruženja hrvatskoga međuraća. Ipak, ova je knjiga i mnogo više od toga. Kroz *Slogom slobodi!* (ne)posredno iščitavamo tadašnje poglede na socioekonomska pitanja u hrvatskome društvu, saznajemo mnoštvo informacija o zaslužnim ljudima navedenog razdoblja, shvaćamo kompleksnost raznih međuodnosa onoga doba (selo – grad, država – građani, vlast – stranačke organizacije itd.) i, što je najvažnije, dolazimo do boljeg razumijevanja svakodnevnog života pojedinca, koji je, kao i danas, dobrim dijelom određen ekonomskim okruženjem u kojem se nalazi.

STIPICA GRGIĆ

Lidija KOS-STANIŠIĆ, *Latinska Amerika. Povijest i politika*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2009., 277 str.

Studija *Latinska Amerika. Povijest i politika* Lidije Kos-Stanišić predstavlja tematski prvijenac u hrvatskoj stručnoj javnosti. Vrijednost ove iscrpne studije, koja se sastoji od dvije velike cjeline, u činjenici je da nam se prvi put na hrvatskome jeziku pruža opširan uvid u jednu od najzanimljivijih regija svijeta. Autorica u povijesnome dijelu kronološki obrađuje Latinsku Ameriku od razdoblja konkvistadora do suvremenih socijalnih previranja. S politološkog aspekta autorica prati institucionalni razvoj zemalja Latinske Amerike te posljedice specifičnih političkih pojava na tom prostoru.

U okviru regionalnih komparativnih studija autorica predstavlja karakteristične oznake Latinske Amerike koje su odredile njezin razvitak, kao što su *autogolpe*, težnja autoritarizmu, vojska kao glavni subjekt operativne politike itd. Lidija Kos-Stanišić u svojoj knjizi spaja povijesni i politološki prikaz razvoja Latinske Amerike. Autorica